

**ОСНОВНІ НАПРЯМИ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 033 ФІЛОСОФІЯ**

Дослідження за спеціальністю мають бути спрямовані на вирішення фундаментальних завдань філософії та її основних напрямів:

Теорія та історія філософії: сутність і зміст, система, суб'єкти та об'єкти, категорії, поняття, методи, форми, проблеми, гіпотези, принципи, моделі, підходи, концепції, доктрини, теорії, парадигми; чинники, особливості, закономірності, тенденції, історія розвитку; історичний розвиток світової філософії; світоглядні наративи: оптимізації, удосконалення, модернізації, реформування й адаптації в умовах світових глобалізаційних процесів.

Соціальна філософія та філософія історії: суспільство: сутність і специфіка пізнання; філософський аналіз суспільства; поняття соціального у філософії, соціум як історичний процес; людська властивість самозаглиблення – саморефлексія, як усвідомлення свого особливого існування; суспільство як система і життєдіяльність людини; діяльність як спосіб існування соціального; специфіка соціального пізнання: основні методологічні засади; сучасні концепції про типологію суспільного поступу; соціальний простір і час; основні засади сенсу історії; єдність природи і суспільства; найважливіші характеристики складових географічної оболонки; антропосфера, соціосфера, біотехносфера; географічне середовище; екологія та екологічні проблеми в Україні; народонаселення – передумова та суб'єкт історичного процесу; якісний стан населення; сім'я, функції сім'ї; історичні типи відтворення населення; філософія історії: предмет і напрямки; єдність і багатоманітність історії; суспільно-економічна формація; цивілізація: історія поняття; історичний процес як множина цивілізацій; монадо логічне розуміння цивілізацій; універсалізм і монізм; зміна парадигм історичної свідомості; рушійні сили та суб'єкти суспільного розвитку; об'єкти суспільного розвитку; соціально-етнічні спільноти людей та тенденції їхнього розвитку; діалектика розвитку процесів етносу спільного буття; етносоціальна культура як чинник гармонізації національних і міжнаціональних відносин; національна самосвідомість і світогляд; специфіка формування українського менталітету; особистість у вимірах філософського аналізу; людина, індивід, особистість; потреби, інтереси, соціальна норма, життєва позиція особистості, діяльність, виховання особистості; сутність і мета гуманістичного виховання особистості; матеріальні основи розвитку суспільства; розмаїтість поглядів на основи суспільного розвитку; політична система суспільства; держава – базовий інститут політичної системи; національна держава і громадянське суспільство; політична свідомість і політична культура; духовне життя суспільства, суспільна свідомість і культура; суспільна психологія й ідеологія; цінності в житті людини й суспільства; ієрархія цінностей людського буття; цінності як ядро світоглядної проблематики; наука як феномен культури; наука й глобальні проблеми сучасності; наука і майбутнє людства; творчість як фундаментальна основа діяльності людини.

Філософська антропологія, філософія культури: філософська антропологія – універсальне вчення про людину. Людина як *homo sapiens* і як *homo faber*, розумність і діяльність як специфічні характеристики людського буття. Автономія розуму як умова людяності і як загроза тоталітаризму. Дія як вчинок й інструментальна дія. Ігрова природа людини. Місце і роль філософської антропології в системі філософського й гуманітарного знання. Три кола уявлень про людину: раціональна реконструкція історії антропологічних

поглядів. Філософські, релігійні й наукові уявлення про людину. Сцієнтистські уявлення про людину. Людина як результат природної еволюції. Гуманістична складова вчення про людей як про представників одного біологічного виду. Людина-машина. Антропологія і cognitive science. Криза європейського людства як наслідок математизації природи, що спричинила забуття життєсвіту. Телос європейської цивілізації – узгодження життя з вимогами розуму. Винайдення суб'єктивності. Філософія підозри як теоретичне тло філософської антропології. Екзистенційні стани в антропологічному вимірі. Культуротворчі аспекти любові. Моделювання людяності через страждання. Дружба, віра та сенс як складові культурної антропології. Аналіз феноменів сміху та щастя. Культурно-психологічні проблеми у працях основоположників психоаналізу. Соціальний простір антропології. Осмислення ієрархічної структури суспільства, сім'ї, стосунків. Свобода та відповідальність як антропологічні феномени. Антропологія комунікації (релігійна, інтимна, масова, політична). Мова як культура. Конструювання простору та часу культури, конструювання людини за допомогою простору та часу. Символічні системи в культурі. Антропологія щоденного життя. Семантика щоденного життя. Антропологічні характеристики відпочинку. Спорт як елемент культури повсякдення. Культурологічне значення їжі. Материнство/батьківство як презентанти культури. Екологія та етнос. Пізнавальна складова системи життєзабезпечення етносів. Морально-правові аспекти традиційного способу буття. Містичні компоненти антропології. Цілісність в контексті культурної антропології. Свідомість як культурний механізм. Антропологія комунікацій.

Онтологія: сутність і зміст, основні категорії, поняття, методологія дослідження; філософський зміст проблеми буття, світ як єдність об'єктивної дійсності і людських сутнісних сил; філософський зміст категорії буття; світ як цілісна система; єдність матерії, руху, простору, часу; свідомість, виникнення і природа свідомості, генезис свідомості, з історії становлення психічного відображення; визначальна роль соціальності у виникненні свідомості; структура свідомості, її основні рівні; діалектика, поняття закону, закон взаємного переходу кількісних змін в якісні; закон боротьби єдності та боротьби протилежностей; закон заперечення заперечення; принципи діалектики, категорії діалекти, одиничне, особливе і загальне, альтернативи діалекти. «Негативна» діалектика: сутність, основні положення і принципи; софістика і еkleктика; догматизм, релятивізм.

Гносеологія: основні питання гносеології; сутність та структура пізнавального процесу; проблема пізнання у філософії; основоположення наукової гносеології; проблема істини, абсолютна й відносна істина; омана; заблудження; критерії істини; практика як діяльність; цінності, оцінка; єдність чуттєвого і раціонального, логіки та інтуїції у пізнанні; мислення, поняття, судження, умовивід; творча уява, інтуїція; розуміння, пояснення; діалектика абсолютності відносності практики як критерію істини; форми чуттєво-сенситивного пізнання і раціонального; діалектичний взаємозв'язок логіки та інтуїції, пояснення та розуміння в процесі пізнання; практика як специфічно людський спосіб освоєння світу; проблема практики; поняття практики; форми і рівні практичної діяльності; гуманістичний зміст практики; функції практики; категоріальний зміст практики; логіка та методологія наукового пізнання; специфіка, рівні, форми і методи наукового пізнання; методологія наукового пізнання; картина світу; власні і філософські основи науки, теоретичний базис наукового пізнання, умови пізнання; архетип теоретичного мислення; гуманізація наукового пізнання.

Аксіологія: цінність і оцінка; цінність, мета, ідеал; цінності-цілі і цінності-засоби. Види цінностей: позитивні і негативні; суб'єктивні і об'єктивні; загальнолюдські, локально-культурні, колективні, індивідуальні. Матеріальні і духовні цінності. Абсолютні і відносні цінності: релятивізм і консерватизм. Естетичні цінності і цінності мистецтва. Цінності знання, науки. Цінності творчості і творчість як цінність. Специфіка релігійних,

філософських цінностей. Правові цінності. Істинність і неістинність цінностей. Цінність, антицінність, псевдоцінність. Маніпулювання цінностями: конформізм і ідеологія. Аксиологія як самостійна сфера знання.

Постановка проблеми цінностей у II-й пол. XIX - на поч. XX ст. та виокремлення аксіології як самостійної сфери філософського знання. Основне питання, завдання аксіології, сфера аксіологічних напрацювань. Провідні аксіологічні версії. Аксиологічна рефлексія: специфіка ціннісного пізнання і свідомості. Мова й аксіологія. Мова описання цінностей: розуміння і інтерпретація. Креативний і репресивний потенціал мови. Логічні і ціннісні категорії. Ціннісна динаміка особистості: ідеальне (уявне) і реальне «Я». Нормативні і ціннісні судження. Маніпулювання цінностями: конформізм і ідеологія. Онтологічна основа ціннісного відношення. Оцінювальне ставлення людини до світу як фундаментальна основа філософської рефлексії; буття як благо. Натуралістичні, трансценденталістські, аналітико-лінгвістичні трактування природи та генези цінностей.

Екзистенційні цінності і цінності соціальні. Загальнолюдські цінності. Цінність і почуття цінності: від переживання до осмислення буття. Буття як цінність. Життя індивіда як вища екзистенційна цінність. Любов як цінність і благо. Здоров'я. Самореалізація. Духовні цінності і духовна культура. Цінності гуманізму і гуманізм як цінність. «Становище людини у космосі» (М.Шелер). Цінності людського буття. Аналітика існування. Аксиологія і культура: перспективи розвитку. Культура як система цінностей. Ієрархія цінностей і рівні культури. Аксиологічна складова українського менталітету.

Мінімальна репресивність української психокультури, сприятливий клімат як підґрунтя формування психотипу та аксіотипу українця. Індивідуалізм як наслідок стресогенезу: екзогенні та ендогенні чинники. Архетипи «вічного учня», «героїзованого злочинця», едукативності психокультури. Аномія пострадянського українського соціуму. Маргінальність та мотиваційна амбівалентність. Аксиологічні проблеми сучасності. Соціально-політичні цінності: суть, форми вияву. Цінності громадянського суспільства. Особливості формування політичних та громадянських цінностей України в умовах демократичного розвитку. Аксиологія і футурологія.

Етика та Естетика: категорії етики; генезис етичних вчень; добро і зло як провідні категорії етики; комунікативна етика, етика діалогу, філософія діалогу; основні етичні категорії; естетичні категорії, прекрасне, потворне, низьке, піднесене, мистецтво як форма духовної діяльності.

Етика як галузь філософського знання. Основні етапи історичного розвитку етики як філософської науки. Значення етики в житті людини. Проблемне поле етичної науки. Мораль і політика. Мораль і право. Мораль і мистецтво. Проблема сенсу життя в культурах Сходу та Заходу. Тенденції осмислення сенсу життя в історії філософії. Усвідомлення та реалізація сенсу життя у бутті людини. Сенс життя: особистісне та суспільне. Сенс життя та життєві цілі. Сенс життя і сенс смерті. Віра в безсмертя як основа моральності. Сучасна етична наука. Проблемне поле, завдання, цілі. Прикладна етика. Проблема смертної кари. Феномен евтаназії: моральні виміри.

Християнська етика. Концепти «Боголюдина», «Надлюдина» як критерії морального прогресу в контексті етики. Перспективи морального прогресу у XXI ст. Етика статі та сім'ї. Професійна етика. Комунікації й маніпуляції. Етикет. Корпоративна етика.

Мистецтво як одна з форм духовного освоєння світу. Естетика в структурі міжпредметних зв'язків. Інтеграція естетики з культурологією, соціологією, психологією. Зв'язок естетики із загально-світоглядною проблематикою. Зв'язок етики з естетикою. Специфіка і структура естетичної свідомості. Естетична діяльність. Естетичне ставлення до дійсності. Поняття естетичної свідомості. Відмінність естетичної свідомості від інших форм духовного життя. Естетичні основи мистецтва.

Методологія філософських досліджень: сутність і зміст, система, суб'єкти та об'єкти, категорії, поняття, методи, форми, проблеми, гіпотези, принципи, моделі, підходи, концепції, доктрини, теорії, парадигми; чинники, особливості, закономірності, тенденції, історія розвитку; засади організації і реформування; основні категорії наукових досліджень; категорія як граничне узагальнення. Об'єкт і предмет. Якість і кількість. Властивість. Тотожність. Суперечність. Причина і наслідок. Одиначне-особливе-загальне. Необхідність і випадковість. Дійсність і можливість. Сутність і феномен. Прагматика категорій в науковому дослідженні. Структура наукового дослідження. Емпіричний рівень наукового пізнання. Науковий факт. Теоретичний рівень наукового пізнання. Робоча гіпотеза. Модель. Наукова теорія. Поняття ідеального об'єкта. Співвідношення теоретичного та емпіричного рівнів наукового пізнання. Метатеоретичний рівень наукового пізнання. Поняття методу наукового дослідження. Загальна характеристика методу наукового дослідження. Емпіричні методи наукового пізнання. Спостереження, вимірювання, експеримент. Особливості експерименту в соціально-гуманітарних науках. Теоретичні методи наукового дослідження. Індукція, дедукція і аналогія. Інтуїція. Діалектичний, історичний та компаративістський методи наукового пізнання. Синхронічний і діахронічний методи пізнання. Поняття істини. Істинність і доказовість наукового знання. Відносний характер наукових істин. Істина як оцінка знання і як цивілізаційна цінність. Наукове обґрунтування. Класифікація способів обґрунтування. Емпіричне і теоретичне обґрунтування. Способи теоретичного обґрунтування. Емпіричне обґрунтування. Відносна надійність досвіду. Обмеженість прямого підтвердження. Принципи простоти, універсальності і краси. Наукова критика. Критика як форма пізнання. Логічна фальсифікація і реальне спростування. Критичні дискусії і раціональна аргументація. Дискусія як уточнення знання. Дискусія як захист альтернативної позиції. Логічна структура наукової дискусії: питання, точка зору, аргументація, підсумок наукової дискусії. Пояснення, передбачення і розуміння в науковому дослідженні. Наукове пояснення. Пояснення і розуміння. Роль розуміння в методології. Розуміння як інтерпретація. Методологічні принципи наукової інтерпретації. Передбачення і прогноз. Роль дедукції, індукції та аналогії в передбаченні. Особливості передбачень в соціогуманітарних науках.

Філософія науки: Наука як спосіб пізнання світу. Наука як складне системне явище, що потребує філософського осмислення. Філософія науки як галузь пограниччя філософії та конкретного наукового знання. Характерні риси науковості: системність, відтворюваність, детермінованість, доступність для узагальнень та передбачень, проблемність, верифікованість, критичність, орієнтація на практику. Два рівні наукового пізнання: емпіричний та теоретичний. Співвідношення емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання з чуттєвим та раціональним пізнанням.

Методи наукового пізнання. Основні методи наукового пізнання: спостереження та експеримент, їх структурні компоненти. Роль приладів в сучасному науковому пізнанні. Моделювання як специфічний метод наукового пізнання. Проблема прототипу та моделі.

Наука як тип раціональності. Наука і духовна культура. Головні критерії науковості: теоретичність, обґрунтованість, системність, раціональність, верифікація. Критерії науковості як результат історичного розвитку науки та культури. Наукова картина світу як форма систематизації та узагальнення наукових знань. Різновиди наукової картини світу за рівнем узагальнення: загальнонаукова, галузі наук, окремого комплексу наук. Історична зміна типів наукової раціональності. Класична наукова парадигма. Філософська рефлексія сучасного етапу розвитку науки; головні характеристики сучасного етапу розвитку науки. Наукові революції як «точки біфуркації» в розвитку знання; типи наукових революцій: глобальна, комплексна, науково-технічна; три глобальні наукові революції; нелінійність росту наукового знання. Соціально-гуманітарне знання та його специфіка; особливості соціально-гуманітарного знання.

Особливості методології соціально-гуманітарного пізнання; специфіка суб'єктно-об'єктних відносин і особливості методології соціально-гуманітарного пізнання; поняття факту в соціально-гуманітарному знанні. Роль мови в розвитку соціального та гуманітарного знання; традиції, зразки, попереднє розуміння в контексті смислопокладання; проблема об'єктивності пізнання в соціальних і гуманітарних науках; співвідношення віри та наукового знання; поняття особистості в соціальних і гуманітарних науках.

Філософія освіти: філософія освіти у структурі наукового знання. Філософське розуміння сутності освіти в історичному контексті. Ідея освіти та її феномен; дуалізм філософії освіти; ідея освіти та її витоки; феномен освіти; освіта і культура; актуальність філософії освіти; основні причини актуалізації філософії освіти. Поняття «творчо-гуманітарний тип особистості»; основні аспекти гуманізації та гуманітаризації освіти; формальна, неформальна та інформальна освіта; людино-творча місія освіти; ідея «другого народження». Онтологічні, гносеологічні, антропологічні та аксіологічні підстави освіти; гносеологічні та аксіологічні підґрунтя освіти. Виконуюча функція освіти – стабілізація суспільних відносин як потужний інструмент виховання і самовиховання; специфіка моральних аспектів навчально-виховних процесів; сучасне інформаційне суспільство, його перенасиченість інформаційного поля, нормативна невизначеність та плюралізм істин; умови для формування дезорієнтації особистості в різних формах її самоідентифікації; ціннісна, смислова, культурна та ін.; процес – система цінностей – потреби – необхідність. Цілі, цінності, ідеали та результати освіти. Ідеал освіченості. Освіченість як Іншість. Освіта і особистість. «Homo educatus» – новий тип людини. Єдність мети і результатів освіти. Загальна мета і її результати. Проміжна мета і результати освіти. Поняття якості освіти. Культурний потенціал освіти. Наука в культурі сучасної цивілізації. Культурний потенціал освіти. Особистість – освіта – культура. Наука в культурі сучасної цивілізації. Культурно-освітній простір особистості. Еволюційний поступ освіти. Поняття освітнього простору. Формування освітнього простору. Освітні інституції. Зародження і трансформація ідеї університету. Моделі університетів. Університет у сучасному світі. Закономірності розвитку освіти. Освіта і держава. Розвиток освіти як системи. Регіональна і національна системи освіти. Сфера освіти. Національний і глобальний освітній простір. Національні аспекти філософії освіти в Україні. Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи.

Сучасна світова філософія: сучасна філософія та її особливості; сучасна філософія: поняття, категорії, закономірності, принципи, концепції, підходи, моделі, структура, ресурсне та інформаційно-аналітичне забезпечення; «філософія життя»; психоаналітична філософія: фрейдизм та неофрейдизм; екзистенціалізм; сучасна «філософія науки»; позитивізм та постпозитивізм; верифікація та фальсифікація; аналітична філософія, або філософія лінгвістичного аналізу.

Феноменологія і герменевтика: феномен – явище; суть феноменологічного вчення; вчення про свідомість, про її сутнісні структури (феномени); феноменологія як метод інтуїтивного осягнення: заглиблення в своє «Я»; вияв буття свідомості в її абсолютній чистоті і незамутеності; «життєвий світ» Е. Гуссерля; соціально-культурна обумовленість свідомості і пізнання людини; інтенційність; феноменологічна редукція; метод феноменологічного вчення; принцип «епохе»; герменевтика як мистецтво і теорія тлумачення текстів; розуміння як інтерпретація; герменевтичне коло; принцип «попереднього розуміння»; світ мови в герменевтичній філософії.

Філософська думка в Україні: особливості української філософської думки; особливості світобачення та духовності українського народу; визначальна риса української культури: її «межовий характер»; драматичні події історії, специфіка

культурних процесів; специфічні риси побуту і т. ін.

Духовний склад як «кордонна цивілізація». Основна особливість української філософії: гуманістична, антропологічна спрямованість. Проблеми людини, її внутрішнього, духовного світу, морально-етичні питання – центр філософської проблематики. Гносеологічні проблеми в класичний період розвитку української філософії XVIII-XIX ст. Раціональний спосіб вирішення світоглядних проблем як недолік української філософії. «Філософія серця». Релігійне забарвлення філософії (Г. Сковорода, М. Гоголь, П. Юркевич, представники Кирило-Мефодіївського товариства, традиції Київської релігійно-філософської школи). Естетичний спосіб філософування. Основні періоди розвитку філософії в Україні. Філософські ідеї Г. Сковороди. Провідні ідеї Г. Сковороди: вчення про людину, про самопізнання як єдиний шлях до Бога і до щастя; вчення про три світи, які складають все існуюче; ідея подвійної природи трьох світів; «філософія серця» як осередку духовного життя людини та головного інструменту самопізнання; етичний ідеал «нерівної рівності» та ідея «сродної» праці. Шлях та призначення людини.

Філософія глобальних проблем сучасності: Сучасна глобальна ситуація і доля людства. Суть глобальних проблем та їх антропогенний характер. Типові риси глобальних проблем: планетарний характер, загроза існуванню людства, необхідність загальносвітових зусиль для подолання, динамізм. Народонаселення України: проблеми якісного складу, зuboжіння, проблеми охорони здоров'я. Пріоритет загальнолюдських цінностей: добра (блага), свободи, користі, істини, творчості, краси, віри. Вирішення глобальних проблем через розгортання міжнародного співробітництва. Сучасна глобалістика як міждисциплінарна наука. Методологічні засади глобалістики. Філософські, загальнонаукові, спеціально наукові методології аналізу і розв'язання глобальних проблем сучасності. Глобалістська парадигма і стиль мислення. Плюралізм філософських методологій. Учення про ноосферу (В.І. Вернадський), екологію розуму (Г. Бейтсон), синергетичну модель самоорганізації природи і суспільства (І. Пригожин), коеволюцію (М.М. Мойсеєв) як методологічна база розв'язання глобальних проблем. Синергетика як новий напрям міждисциплінарних досліджень та нове світорозуміння. Глобалістика і прогностика; футурологічний «бум». Прогностика і футурологія. Розвиток прогностики в Україні. Глобальне прогнозування. Соціальні, екологічні, економічні, політичні, науково-технічні прогнози, Термінологія прогностики; пошукове і нормативне прогнозування; парадокси прогностики; горизонти прогнозування; методи прогнозування, їхня класифікація. Методи експертних оцінок, екстраполяції і моделювання; метод історичних аналогій; сценарний метод, метод «дерева цілей». Морфологічний аналіз. Типова методика побудови комплексного прогнозу. Цивілізаційні контури розв'язання глобальних проблем сучасності.